

JALMUŻNA (400) *sb f*

Oba a jasne.

sg *N* jałmużna (50). ◇ *G* jałmużny (79). ◇ *D* jałmużnie (2). ◇ *A* jałmużnę (94). ◇ *I* jałmużną (18).
◇ *L* jałmużnie (6). ◇ *pl N* jałmużny (36). ◇ *G* jałmużn (5). ◇ *D* jałmużn(o)m (1). ◇ *A* jałmużny (83).
◇ *I* jałmużnami (19); -ami (18), -(a)mi (1). ◇ *L* jałmużnach (7).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Wspomaganie ubogich i potrzebujących; datek ofiarowany na cele dobroczynne; eleemosyna Mącz, Calep, Vulg, PolAnt, Modrz; misericordia Mącz; collecta, collatitia vel collectitia pecunia, sportula, miserum stips Cn (400) : RejRozpr B2v; KromRozm I A4v; którą na on tżás iáłmużną/ karmiono flugi kościelne/ šírothy/ y wdowy vbogie zá Apoštołow Świętych. KrowObr 142v, 142v [2 r.]; RejWiz 19; ábowiem iáłmużna/ od wśfelkiego grzechu/ y od fmierci wybawia [quoniam eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat] Leop Tob 4/11, Tob 4/12, 12/9; BibRadz Matth 6 arg, 4; Przeto we dni święte w kościelech fkladaią pieniądze obyczaiem iáłmużny na wykupienie ludu z ięctwá y z niewoley BielKron 280; HistRzym 83, 104v, 127; RejPos 23 marg, 67v marg; BiałKat 171 [2 r.]; KuczbKat 420 [5 r.]; Y tego mi nie gań/ gdy drugich sobie iáłmużnami zniewolamy/ áby fie Pánu Bogu zá nas modlili. WujJud 185, 92v [2 r.], 161v, 234 [2 r.]; [niektórzy tłumacze u Niemców albo u Włochów słów pożyczają] Iáko ná oko widzimy/ iż niektorzy wołá świecznik zwać lichtarzem/ tło pawimentem/ miłóśierdzie iáłmużną. BudBib b4v, Tob 4/11, 12; BiałKaz B3 [2 r.]; BudNT 2.Cor 9/5; ModrzBaz [38]v; Wiele ich iest ktorzy rękę ná iáłmużnę ściągaią: ále roskofzy cieielefney vwłoczyć sobie niechcą. SkarŻyw 141; Wmiłóśierdziu był fercá ná ludzką nędzą nieuhámowanego: iáłmużną y czym mogł nikogofz nieopuścił. SkarŻyw 354; Pieniądze ná iáłmużnę wydáne od Páná Bogá wroczone są. SkarŻyw 498 marg; mieyfce ono vczcił/ y vprosiwłzy ie v dzierzżawce/ na nim kłafztor flug Bożych/ y kościoł ś. Michálá z ludzkich iáłmużn fundował y zbudował. SkarŻyw 518, 103, 131, 135, 141, 593 [2 r.] (40); ReszPrz 24; Byli przyięci iáko infzy pielgrzymowie ze wśeláką ludzkością/ vfluzono im/ omyto/ ochędożono: odchodząc zostáwiáli około trzech álbo czterech fet złotych iáłmużny/ nie dawaiąc znác co zacž byli. ReszHoz 126, 127, 130, 133, 134; Pánowie/ Sláchtá/ Kupcy śliá á śliá iáłmużny fpore y zacne/ ktorymi nie przez flugi álbo iákie náiemniki/ ále łami Pánowie/ lámá Sláchtá száfuię ReszList 167, 165, 166, 167, 170 [2 r.]; Calep 354b; LatHar 109, 197; áby iáłmużná twoiá była w fkrytości [ut sit eleemosyna tua in abscondito] WujNT Matth 6/4; Iáłmużnę przykázuie/ y dáie zá pokutę zá grzechy/ áby ludzie vřzli potępienia. WujNT 204; iáłmużná oczyścia grzechy/ y czyni dofyc zá przelzłe grzechy. WujNT 243, 281 marg, 435 marg, 439, 693 [2 r.], 731 (35); KlonKr Fv; Czyńże teraz fobie przyiaciele z iáłmużny/ áby cię do swoich przybytkow/ iáko Pan mowi przyięli. SkarKaz 423b, 279a, 350a [3 r.], 350b, 520b; CiekPotr 23; [wśrod żebraków] Niemálz zgody y rzádu: ludzi odtrácaią Od iáłmużny: kulámi/ kiymi wykrácaią. KlonWor 50, 46, 50 [2 r.], 52, 53, 78.

W połączeniach szeregowych [najczęściej: post, modlitwa, jałmużna] (53): SeklKat Xv, Y4v; ony trzy części dofyc vczynyeny/ Pořt/ modlitwá/ yáłmużná/ są części pokuty Ewángeliyřkyey. KromRozm I I2v, I2v [2 r.], K; Dobra yeřt modlitwá z pořtem/ y yáłmużną [bona est oratio cum ieiunio, et eleemosyna Vulg Tob 12/8]. KromRozm II m4v, h; Leop Tob 12/8; HistRzym 66, 120v; Pan wřzytki dobre rzeczy á dobre řpráwy wyliczáć raczy/ řpráwiedliwořć/ miłofierdzie/ záchowaníę zakonu/

pofty/ iáľmużny/ y infze rzeczy dobremu á pocźciwemu człowiekowi należące. *RejPos* 201; Pána Bogá Modlitwą vbłagamy/ Bliźniemu Iáľmużną dofyc czynimy/ á ľami siebie Poľtem prawdziwym karzemy. *KuczKat* 225; *WujJud* 92v, 93, 106v, 212; *WujJudConf* 212; *BudNT Act* 10/32 [31]; *SkarJedn* 272, 343, 366; *SkarŻyw* 13, 227, 320, 393, 460; W nim [w Kościele] ľą Sákramentá święte/ w nim iáľmużny/ w nim pofty/ w nim modlitwy/ w nim ofiáry/ w nim ceremonije święte *ReszPrz* 24; *ReszHoz* 116; [Papieź Grzegorz XIII przykľadem swym drogę pokazuje] iáľo zacnoścíá wrzędu/ ták y ľtáranim/ czuynoścíá/ pilnoścíá/ modlitwámi/ iáľmużnámi/ pokorą/ ludzkoścíá/ przed infzymi wśyľtkimi przodkuiąc *ReszList* 187, 145, 152, 156, 179; *LatHar* [+ 10]v, +++V, 112 [2 r.], 658 *marg*; *KoľakCath* B3; *WujNT* 26, 98, *Act* 10/4, s. 436 *marg*, *Act* 10/31 (11); *WysKaz* 39; Owym zás co w Czyścu my ná źiemí bárzo wiele ľłużym: gdy im do wypľacenia docześnych dľugow/ ofiárámi/ poľtámi y iáľmużnámi/ y innym vtrudzeniem zá nie/ pomagamy. *SkarKaz* 637a.

W porównaniach (4): iáľo gumi zlepia dwie rzeczy weľpolek/ thakieź iáľmużná zľacza duľę z bogiem *HistRzym* 104v, 104v; piľmo ták vczy/ iáľo wodá gáśi ogień/ ták iáľmużná z gľadza grzechy [Ignem ardentem exstinguit aqua, et elemosyna resistit peccatis *Vulg Eccli* 3/33]. *BiałKaz* B3; *WujNT* 806.

Zwroty: »brać, wziąć, biorący jaľmużnę« [szyk zmienny] (5 : 3 : 1): *Leop Act* 3/3; Widziáľám páná mego biorącego iáľmużnę z ręku moich/ á nieznáľám go. *HistRzym* 83; záwždy przy drodze ľiedziáľá/ áby iáľmużnę od przechodzących bráľá. *HistRzym* 105, 123v [3 r.]; *WujJud* 180v; *SkarŻyw* 98, 101.

»jaľmużnę (a. jaľmużny A pl) czynić, czyniący; czynienie jaľmużny; jaľmużna (u)czyniona« = *facere elemosynam Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (28 : 1; 6; 5): *BibRadz Matth* 6/1, 2, 3; Doľyc vczynienie tedy zowiemy: gdy ten co kradľ/ więcey nie krádnie/ ále ráczey z roboty rąk ľwoich iáľmużny czyni *WujJud* 92v, 202v, 240; Czyń iáľmużnę z máiętnoścí twoich/ á nechay nie będzie oko tve nie ochotne gdy iáľmużnę czyniľz [*in faciendo eleemosynam*]. *BudBib Tob* 4/7, *Tob* 4/8; ľtáraymy ľię powiáda/ ábyľmy poľtem y czynieniem iáľmużny y miľoľierdzia od zmázy grzechow wolni byli *SkarŻyw* 320, 101, 141, 224, 308, 353 [2 r.] (14); *ReszHoz* 126; STrzeźćie ábyśćie ľpráwiedliwoścí (*marg*) iáľmużny. G. (–) wáľzey [*iustitiam uestram*] nie czynili przed ludźmi/ dla tego ábyśćie byli widziáni od nich *WujNT Matth* 6/1; [byľ rotmistrz] poboźny y boiácy ľię Bogá ze wśyľtkim domem ľwym/ czyniący iáľmużny wielkie [*faciens elemosynas multas*] ludźiom *WujNT Act* 10/2, *Matth* 6/2, 3, s. 26, 262, 439, 611 (13); *SkarKaz* 349b, 385b, 386b.

»jaľmużny dziaľać« (1): iáľmużny zwyczáyne Kśiężey y vbogim wedle przemoźnoścí dziaľáľá. *WujJud* 201 v.

»jaľmużny ofiarować« (1): ábyľmy iemu [Bogu] oddawáli modlitwy tzyľte/ dziekowanie wľtháwítzne co zowie ćielcami wľt náľzych/ iáľmużny y ćiałá náľze offiárowáli. *KrowObr* 141v.

»prośić, proszący, żądający, upraszanie jaľmużny; prośić o jaľmużnę« = *petere elemosynam Vulg; elemosynas petitori JanStat* [szyk zmienny] (14 : 1 : 1 : 2; 3): W ten czás ľie żebrak przygodziľ Ien Iáľmużny proľząc chodziľ *BierEz* P; *OpecŻyw* 36; *GroicPorz* h4v; *Leop Act* 3/2; GRzegorz trzeći byľ [...] ták miľośćiwý/ iz nigdy od ľiebie człowieká iáľmużny żadáiącego dármo nie puśćiľ *BielKron* 168; *HistRzym* 106; *SkarŻyw* 140, 412, 542; *ReszHoz* 126; Ten wyźrzawľzy Piotrá y Ianá gdy mieli wniść do kośćioľá/ prośiľ ich o iáľmużnę [*rogabat ut elemosynam acciperet*]. *WujNT Act* 3/3, *Act* 3/2,

s. 408; *WysKaz* 41, 42; [*niektórzy*] przez gnuśność nieiáką/ iáko fkoró im brody wielkie porośły/ y siwé włoły fie pokazały/ zániechawły domów fwych/ w vprafzaniu Iáłmużny ośtátek żywotá fwego pokládáią [*in eleemosynarum suffragiis ac impetrationibus refiduum vitae ponunt JanStat* 1096]/ wielkie zgorźzenia czyniąc *SarnStat* 517 [*idem* 927], 518, 927 [2 r.]; *KlonWor* 50, 54.

»(roz)dać jałmużnę, wiele jałmużny; (wy)da(wa)ć na jałmużnę; jałmużny (roz)da(wa)nie; jałmużna da(wa)na; wiele jałmużn rozdający« = *facere eleemosynam Vulg, Pol; dare eleemosynam Vulg; eleemosynam praestare Modrz; dare inopi a. stipem Calag* [szyk zmienny] (54 : 3; 7; 5; 2; 1): Toć zá dufzę mężá mego/ Dawam iáłmużnę pierwfzego *BierEz Pv; OpecŻyw* 5; *BielŻyw* 87, 89; Drugie fwięto maią [*Saraceni*] zadufzne, w kthore nawiedzaią groby fwych przodków czyniącz vczynki miłofierne, y vbogiem iáłmużny rozdawaiącz [*operibus misericordiae insistunt et alunt pauperes MiechSarm Bv*]. *MiechGlab* 21; *SeklKat* G2, L4v; *MurzNT Luc* 12/33; *KrowObr* 62v; *RejWiz* 19; *Leop Is* 58 arg, *Tob* 4/7; *BielKron* 97, 212, 394v; *OrzQuin* G4; *HistRzym* 29v, 51, 82, 82v, 117v, 123v; *BiałKat* 171 [2 r.], 356; A wyborny to iefł Iáłmużny dawania y miłofierdzia czynienia obyczay *KuczbKat* 420, 300; *WujJud* 234; daway iáłmużnę [*fac eleemosynam*] zdośtátku twego/ á oko twe niechay nie będzie zámarfzczone przy dawaniu iey. *BudBib Tob* 4/17, *Tob* 4/9; *BiałKaz* B3v [2 r.]; *KarnNap* Dv; *ModrzBaz* 59; *Oczko* 23v; *Calag* 11a; Bo nie tjlo ty pieniądze y tá máiętność ktorą dáiem ná iáłmużny wniebo idzie *SkarŻyw* 131; Profiła częśto fioftr/ ktore dáć iáłmużny cieiefney vbogiemu nie mogły/ áby duchowną dáły/ zań fię y zá iego nędzę Pánu Bogu modłac. *SkarŻyw* 161, 98 [2 r.], 100 [2 r.], 102, 103, 141 [2 r.] (17); ieden Kárdynał/ ná káždy rok dziefięć tyfięcy złotych ná iáłmużnę wydawa *ReszHoz* 133, 116, 124 [2 r.], 134; *ReszList* 172, 176; *WujNT* 12, 243, *Luc* 11/41, 12/33, s. 281, 419, 435; *WysKaz* 13; *SarnStat* 1275; *KlonKr* C; *SkarKaz* 350a; *KlonWor* 48.

»na jałmużnie, dla jałmużny siadać« (1 : 1): A poznawali go że tho on był co ná iáłmużnie fiadał [*qui ad eleemosynam sedebat*] v Ozdobnych drzwi kościelnych *Leop Act* 3/10; *WujNT Act* 3/10.

»składać (się) (na) jałmużnę; składanie jałmużny; jałmużna złożona« [szyk zmienny] (4; 3; 2): Ale iedná y infzych kościołow y káplic bárzo wiele/ ktore żadnych práwie dochodow nie máią/ tylko fię lámi ludzie ná iáłmużnę fkladáią *ReszPrz* 116; ludzie iáko záchwyceni dobrodzieśtwá Páńfkie rozmyfláią/ wyflawiaią/ iáłmużny nie mále fkladáią/ z ktorých pánienkóm vbogim zá mąż idącym połági dawaią *ReszList* 164; záleca im fkladanie iáłmużny ná vbogie kościoła Ierozolimfkiego. *WujNT* 622, 571, 620 [2 r.], 637 [2 r.], 639.

»jałmużny nieco udzielić« (1): Iefli Kościół blifko á nie máfz złego powietrza/ przed iną fpráwą Mfzey fluchay/ á Iáłmużny nieco vdziel *SienLek* 12.

»wołać o jałmużnę« (1): potkał Lucyaná mnichá zacnego y vczonego [...] ná ktorego wołał ieden nędzny o iáłmużnę. *SkarŻyw* 452.

»jałmużnami wspomagać; wspomaganie jałmużną« (2; 1): *SeklKat* M; vbogich iáłmużnami niezápomináią y wfpomagáią/ y bráterfką miłość záchowywáią *KrowObr* 187; Eleemosyna, Latine Misericordia, Miłofierdzie/ Smiłowanie teź dar á wfpomaganie vbofów yáłmużną. *Mącz* 101b.

»jałmużnę zbierać; zbieranie jałmużny« (2; 1): *KuczbKat* 295; Bráctwo ná zbieranie iáłmużny tym co fię żebráć wftydzą. *SkarŻyw* 412; *WujNT* 653.

»jałmużny zebrać« (1): choć łami nic nie mając od innych jałmużny zebrają/ przeciw z niej zają y jałmużną dawają/ y ługi kościelne chowają/ ochędoftwo kościelne opatruią *ReszHoz* 116.

»jałmużną żyć, żywić się, być żyw, żyjący; jałmużnami [kogo] żywić (a. odżywiać)« [szyk zmienny] (1 : 1 : 1 : 1; 3): Meinárdus Mnich [...] iako Pułtelnik Iałmużną sie żywił *BielKron* 437; niebyło tego vbogiego któryby w Rzymie iey iałmużną nieżył/ iey się szatami nieprzyodział. *SkarŻyw* 139, 83, 413, 567; *ReszList* 171; Tęż wítawiamy: aby vbodzy iałmużną żyjący [pauperes eleemosynarii *JanStat* 39]/ [...] nie byli kładźieni ná liczbie. *SarnStat* 374.

Wyrażenia: »jałmużny potrzebujący« [szyk 1 : 1] (2): Nie mamy tu teraz Chriřtufá/ iako ná on czas/ vbogiego y iałmużny potrzebującego: ale chwálebnego w ś. Sákrámenćie. *WujNT* 180, 358.

»zażywający jałmużn« (1): Ten jest ku Pánu Bogu [...] bogáтым/ który [...] fkarbi sobie fkarb załugi y zapłaty w niebie: ktoremu vbodzy/ záżywájący iałmużn iego/ vprořzą w dzień ładny miłosierdzie/ ktore tu fkarbem niebieskim iest názwáne. *WujNT* 248.

Szeregi: »jałmużna i błogosławieństwo« (1): Nie mnieyřzy przykład iałmużny/ y błogosławieńřtwa z niej/ ná oney drugiey wdowie bráć sobie mozem: która czáfu onegołz głodu/ niemáiąc iedno garść mąki / ná rořkazanie Boże/ dáła zniey iałmużnę Heliařzowi. *SkarŻyw* 103.

»jałmużna i wsze dobre« (1): iako ludzie byli do iałmużny y do wřzego dobrego chęćliwi/ iako wiele kořćiołow Thumow/ klařtorow budowáli/ y nádawáli *ReszPrz* 72.

»jałmużna i udzielanie spolne« (1): A dobroczynnořći (marg) iałmużny. (-) y vdzielánia řpolnego [*Beneficentiae autem et communionis nolite oblivisci*] nie przepominayćie. *WujNT Hebr* 13/16.

»dobrodziejstwo i jałmużna« (1): Dał klařtorowi onemu trzy mile puřczyey ná wyżywienie zakonnikow/ y innych wiele dobrodzieyřtw y iałmużn kořćiołom czynił. *SkarŻyw* 231.

»jałmużna, (i, abo) miłosierdzie« [szyk 5 : 4] (9): Bo nie mniamay być iedno to miłosierdzie ábo iałmużná/ iż kęř chlebá podałz vbogiemu/ á z drugiegobys rad wydárł y duřę iego. *RejPos* 163; *KuczbKat* 420; *SkarŻyw* 87, 100, 103, 320, 452 marg; Gotuymy iako mądre pány oley miłosierdzia y iałmużny/ aby nam rzeczono: Wnidźćie do weřela y kroleřtwa wam od Chryřtufá oblubieńcá y brátá zgotowánego. *SkarKaz* 552a, 3v.

»ofiary i jałmużny« (1): Bo to iest miedzy infzemi/ włány vrząd Kápláńřki: o których przeto nápiřano/ że grzechy ludzkie/ to iest ofiary y iałmużny zá grzechy iedzą: z tego nádanie y żywnořć máią. *WujJud* 156.

»składy i jałmużny« (1): Nákoniec o fkladziech y iałmużnách/ ktore zbierał miedzy Pogány/ aby Chreřćijány z národu Zydowřkiego wřpomogł w Ieruzálem. *WujNT* 576.

»jałmużny, (i) dobre (a. miłosierne) uczynki« [szyk 7 : 7] (14): *HistRzym* 91v; *RejZwierc* 174v; *WujJud* 229v; Przetoż do Pokuty prawdziwey y nagrodá y poiednánie bliźniego/ potrzebnie należą/ tákże miłosierne vczynki y iałmużny. *WujJudConf* 90v; *SkarJedn* 274; *SkarŻyw* 393; Tá była pełna dobrych vczynkow y iałmużn ktore czyniła [*Haec erat plena operibus bonis et elemosynis quas faciebat*]. *WujNT Act* 9/36, s. 23, 27, 108, 435, 783; *SkarKaz* 312b, 421b.

Synonimy: dar, datek, dobroczynnořć, dobrodziejstwo, miłosierdzie, ofiara, udzielanie, zmiłowanie.